

УДК 001.32НТШ:39(=161.2):82-6.09Франко І. “189”

## «...НА ТЕРНИСТОМУ ПОЛІ УКОРІНЕННЯ У НАШІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПОЗИТИВНИХ ПОГЛЯДІВ І НАУКОВОГО ДУМАННЯ...»: ДО ІСТОРІЇ ВЗАЄМИН ІВАНА ФРАНКА ТА ФЕДОРА ВОВКА

**Святослав ПИЛИПЧУК**

*Львівський національний університет імені Івана Франка,  
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,  
e-mail: s.pylypchuk@online.ua*

Висвітлено історію взаємин двох видатних українців: Івана Франка та Федора Вовка. З'ясовано обставини їхнього знайомства, окреслено важливі моменти співпраці, проаналізовано обопільну оцінку наукових на літературних здобутків. Особливу увагу зосереджено на кооперації зусиль дослідників при роботі над підготовкою томів «Матеріалів до українсько-руської етнології». Докладно вивчено листування між І. Франком та Ф. Вовком.

*Ключові слова:* антропология, експедиція, фольклор, криптадії, листування, переклад, часопис, Наукове товариство імені Шевченка, Етнографічна комісія, Матеріали до українсько-руської етнології.

Вовк (Волков) Федір (Хведір) Кіндратович народився 17 (5) березня 1847 року в селі Крячківка на Полтавщині. Він навчався у Ніжинській гімназії, після закінчення якої 1865 року здобував освіту у Ніжинському лицейі. Невдовзі перейшов до Новоросійського університету в Одесі на природничий відділ фізико-математичного факультету. Пролувавши два семестри, перевівся до Київського університету св. Володимира. У студентські роки перебував під впливом Володимира Антоновича. Займався активною громадською діяльністю. Співпрацював із Павлом Чубинським, збираючи цінні фольклорно-етнографічні матеріали. Після закінчення університету з 1871 року працював помічником ревізора губернського секретаря у Київській контрольній палаті. 1872 року одружився з Христіною Васневською, небогою В. Антоновича.

Брав діяльну участь у роботі старої Київської Громади. 1873 року Ф. Вовк став одним із засновників Південно-Західного відділення Російського імператорського географічного товариства. З 1874 року розпочав систематичну наукову роботу. У I томі «Записок Юго-Западного отдела Императорского Русского географического общества» (К., 1873) опублікував статтю про народну фітоніміку «Список растений с народными названиями и этнографическими примечаниями...» [13]. Молодий учений допомагав В. Антоновичу організувати III археологічний з'їзд (серпень–вересень 1874). На з'їзді він виступив із новаторським дослідженням «Отличительные черты южнорусской народной орнаментики» [10]. Ф. Вовк під псевдонімами Новостроєнко, Новостроєнський та іншими дописував до часопису «Киевский телеграф». Подавав статті на актуальну

соціальну тематику. У 1875 та 1876 роках долучився до археологічних експедицій, які очолював В. Антонович.

Зі сім'єю 1876 року Ф. Вовк вирушив до Женеви, попередньо відвідавши Львів. У Львові вдалося налагодити контакти з місцевими науковими осередками. Декілька днів погостював у Відні, де головно спілкувався з Остапом Терлецьким, з яким здавна підтримував дружні стосунки. Історію їхньої першої зустрічі та налагодження приятельських взаємин Ф. Вовк згодом докладно висвітлив у праці «Дещо й з моїх австро-руських споминок» (ці мемуари, писані на зразок «Австро-руських споминів» Михайла Драгоманова, виразна алюзія наявна і в назві спогадів, і в самому тексті, де автор підтвердив аналогічні враження старшого колеги, приміром, згадуючи про ганебні картярські ігри у середовищі «академіків»), що увійшла до ювілейного збірника «Привіт Іванови Франкови в сорокалітє його письменської праці. 1874–1914» (Львів, 1916) [6]. Автор згадував, що О. Терлецького йому відрекомендував «ширий друг» Сергій Подолинський. «...Згодом ми вже балакали з Остапом, як з давнім приятелем, наче вже чимало літ були знаємі... І погляди його були такі ж саме, як і наші, і навіть зразу ж було видно, що й наші російські справи були йому не чужими... Як додати до цього ще лагідну, на диво симпатичну вдачу і добродушний гумор, то не було нічого дивного, що ми такі зараз же почули себе з їм товаришами...» [6, с. 154].

У Женеві Ф. Вовк допомагав М. Драгоманову у виданні громадсько-політичного та науково-літературного часопису «Громада». На батьківщину, до Києва, учений повернувся наприкінці 1878 року. На зворотному шляху він знову зупинився у Львові. Саме тоді й познайомився з І. Франком, з яким надалі довго та плідно співпрацював. Про першу зустріч з І. Франком та М. Павликом учений коротко оповів у згаданій праці «Дещо й з моїх австро-руських споминок», приобіцявши подати довшу історію взаємин «коли-небудь другим разом». На жаль, того «другого разу» не сталося. Так-от, пригадуючи обставини знайомства і свої враження, він писав: «Вертаючись з Відня, я знов вступив до Львова і на сей раз опинився вже у зовсім іншій кумпанії (перша “кумпанія” – це завсідники львівського “Касино” та старий народовець К. Сушкевич. – С. П.). У маленькій хатинці, десь досить далеко од центру міста, знайшов я трох досить вже відомих мені (очевидно, через О. Терлецького. – С. П.), але не знайомих ще особисто людей. Сиділи вони у хатинці, скрізь завалені книжками, дуже бідно умебльованій, такій як бувають у наших київських студентів. Коли я увійшов, вони стріли мене чемно, але якимось сторожко, – коли ж я сказав, хто я, вони зразу ж почали балакати до мене як до товариша, як до рідного. Один був чорненький, молодий ще, досить жвавий і якоїсь наче мнякої вдачі – Павлик. Друга – теж чорнява, з трохи суворим, селянським обличчям – його сестра. Третій – з цілою шапкою рудого кучерявого волосся, дуже веснுவатий на лиці, з гострими очима і найменш балакучий – Франко. Посидів я з їми, погодували мене чимось-то, довго й багато балакали, і був я серед їх, мов між своїми київськими товаришами-студентами» [6, с. 158–159]. Ту львівську «довгу балачку» не один рік І. Франко та Ф. Вовк продовжували у листах та при зустрічах (приміром, 1904 року у спільній експедиції на Бойківщину).

У Києві Ф. Вовк довго не затримувався, бо, як затятий «драгоманівець», одним із перших потрапив до переліку неблагонадійних. У зв'язку зі зростанням тиску на

українофільський рух, а власне зі звинуваченнями у «мазепинстві», висловленими на його адресу, та головно за невдалу спробу переправити в Україну підпільну друкарню, він був змушений покинути сім'ю і терміново емігрувати. Ф. Вовк декілька років перебував у Румунії (Тульча, 1879; Бухарест, 1880–1882) та Болгарії (1879). У несприятливих закордонних обставинах не припиняв наукової роботи. Співпрацював з «Киевскою стариною». Серед публікацій у згаданому київському часопису І. Франко високо оцінював Вовкові дослідження про Задунайську Січ у Добруджі [16].

У листі до М. Павлика від 18 жовтня 1879 року І. Франко розпитував про Ф. Вовка, з'ясував, де той перебуває, бажав налагодити контакт і залучити талановитого дослідника до планованого видання «Нова основа». Це видання за задумом І. Франка мало виходити з 1 січня 1880 року, однак звичний брак коштів став головною причиною відмови від амбітного наміру.

1879 року після того, як відбув свою недовгу (3,5 тижні) військову службу і «увільнився за неспособністю» [21, т. 48, с. 221], І. Франко повідомляв Ф. Вовка про намір поїхати до Києва, оскільки після залагодження усіх формальностей із військовим обов'язком з'явилася нарешті можливість отримати паспорт. Головною метою такої подорожі, як звірявся І. Франко Ф. Вовкові, було налагодження контактів з киянами та щире бажання «запевнити матеріальну і інтелектуальну піддержку з України» [21, т. 48, с. 221]. Задля цього просив колегу переслати контакти своїх київських товаришів, які могли б посприяти налагодженню українсько-галицьких взаємин. Також І. Франко листовно обговорював можливість зустрічі з Ф. Вовком у Румунії, бо вважав, що з території цієї країни йому вдасться безперешкодно дістатися до Києва. Заразом І. Франко просив старшого колегу допомогти у справі отримання паспорта. «Якби у Вас там хто вистаравсь о паспорт румунський і прислав мені», – писав він у листі від листопада 1879 року. Оформляти документ на своє ім'я Франкові було вкрай небезпечно, бо це означало б, як він висловився, «те саме, що замельдуватися самому у всіх російських бюро поліційних» [21, т. 48, с. 221]. На жаль, здійснити задумане не вдалося.

Про стан справ у Галичині Ф. Вовка постійно інформував І. Франко. Приміром, у листі від грудня 1879 року з певною надією й одночасним острахом писав про оголошене видання з нового року чотирьох українських часописів: «Діло», «Правда», «Батьківщина», «Зоря». Свою оцінку такого «інформаційного прориву» у Львові він окреслив саркастично-емоційно: «Ось буде празник на Галицькій Русі!» [21, т. 48, с. 227].

У листі від 23 лютого 1880 року І. Франко зізнався, що через нестатки (борг у друкарні та відсутність будь-яких прибутків) змушений виїхати на село, де «мож буде» зробити «що-небудь і путнішого, ніж тут в місті серед вічної грижі» [21, т. 48, с. 236]. Попри побут на селі, І. Франко не відійшов від інтелектуального життя Львова, постійно підтримував контакт із колегами. Особливо активно він долучився до видання нового часопису «Світ», яким зацікавився його товариш Іван Белей. Під час інтенсивної роботи над закладами нового видання («ілюстрованої літературно-політично-наукової часописі») І. Франко звернувся до Ф. Вовка, аби той за кордоном (головно в Румунії – до листопада 1880 року учений проживав на півдні Румунії у містечку Плоешті) знайшов людей, готових фінансово підтримати новий проект, чи бодай стати передплатниками.

Заразом І. Франко запросив Ф. Вовка до авторського колективу часопису та прохав надсилати актуальні науково-публіцистичні праці [21, т. 48, с. 255], запитував також про адреси людей у Росії, які могли б допомогти чи матеріально, чи інтелектуально. Ф. Вовк сприйняв Франкове прохання як насмішку, бо у Румунії на той час українців майже не було, а він сам ледь зводив кінці з кінцями. Дізнавшись про реальні обставини румунського побуту українського емігранта, І. Франко зі ширим жалем писав: «Простіть, що я, може, засміло та безоглядно просив о поміч для нашої газети; у мене зовсім не було на думці обижати кого-небудь абощо; я тільки, не знаючи, хто там є у Румунії, думав, що є наших більше, то тому й писав. Не сердьтесь за мою гарячку – чоловік бажав би, щоб раз почався який живіший рух у нас, – то не раз і дурницю скаже або й зробить» [21, т. 48, с. 259].

Незважаючи на певний жаль з приводу нагадування про нелегку емігрантську долю, Ф. Вовк все ж доклав зусиль, аби допомогти «Світові»: розіслав листи своїм знайомим і запевнив, що допомагатиме виданню працями [21, т. 48, с. 259]. У наступному листі він повідомляв про намір їхати до Відня, відтак І. Франко принагідно просив «побалакати ширше з віденцями» про сприяння «Світові». На жаль, ані віденці, ані сам Ф. Вовк не підтримали молодих ентузіастів, тому-то у листі від 20 лютого 1881 року до М. Павлика І. Франко скаржився, що попри численні обіцянки («обіцяно гореми-терема» [21, т. 48, с. 271]), надсилати матеріали до «Світу», як з України, так і з-за кордону ніхто не квапиться, відтак доводиться головно самим трудитися над виданням. Окремо згадав І. Франко і Ф. Вовка, який, хоч і запевняв про «співуділ» у творенні нового часопису, й «досі мовчить». Лише у 4 числі «Світу» за 1881 рік з'явився життєпис Федора Достоєвського, який на прохання редактора підготував Ф. Вовк [3]. У біографії автор порівняв долю Ф. Достоєвського із долею Т. Шевченка, адже його писання, як і твори українського генія, «мають у собі багато такого», що вплинуло на загальний розвій суспільності [3, с. 75]. Як і Т. Шевченко, Ф. Достоєвський відбув вимушену «жовнірську» службу (хоч і не таку тривалу), однак, на відміну від Кобзаря, російський письменник, як спостеріг Ф. Вовк, «за свою неволю... не вкріпивсь... у своїх думках, не набрався ще більшої, неборимої енергії, котра дала спроможність нашому поетові глядіти після неволі на Петропавловські мури і знов думати “про те ж таки, що й перше думав”, – а спустився до забуття своїх колишніх ідеалів 1848 року, до “смирения, всепрошения” і т. і.» [3, с. 76]. Мовлячи про суспільне значення творчості російського письменника, дослідник зазначив: «Нервовий, далеко заглядаючий у самісіньку глибину душі і завше добрий і симпатичний Достоєвський знаходив собі відклик у перемученої душею молодій інтелігенції Росії, дарма, що він не симпатизував найкращим ідеалам тієї інтелігенції, дарма, що у послідні часи він дійшов вже до якогось релігійного пієтизму і навіть просто іноді юродства» [3, с. 76].

Наприкінці березня 1882 року у листі до І. Белея І. Франко висловив надію отримати ще деякі обіцяні матеріали від закордонного колеги, зосібна писав: «може, й Вовк пришле свої записки – сли схоче, щоб були друковані в “Світі”, то друкуй» [21, т. 48, с. 307]. Наче відчуваючи Франкові небезпідставні нарікання на неслівність, Ф. Вовк 30 квітня 1882 року листовно відгукнувся. Окрім вибачень за неквапливість у пересилці

матеріалів («Дуже мені соромно, друже мій, що не довів я нічого до Вашого «Світу», але підждіть трохи – поправлюся [14, № 1617, с. 277]), він запевнив, що невдовзі надішле цікаву статтю («Тепер можу Вам дати дуже хороший матеріал про тутешню “Січу” з оповіданням одного старого 120-літнього діда запорожця» [14, № 1617, с. 277]). На жаль, «Світ» 1882 року припинив існування («не вдержався») й у Ф. Вовка відпала потреба пересилати обіцяну студію.

Наприкінці 1882 року Ф. Вовк переїхав до Женеви. 1887 року він вирушив до Італії. Відвідав Геную, Пізу, Флоренцію, Рим, Неаполь та Помпеї. 2 травня 1887 року вперше завітав до Парижа, аби з'ясувати, чи можна у цьому місті успішно займатися науковою діяльністю та легалізувати свій академічний статус. А вже 11 жовтня (точну дату прибуття встановила О. Франко, авторка монографії «Федір Вовк – вчений і громадський діяч» [26]) остаточно переїхав до столиці Франції. У Парижі він активізував свої наукові дослідження. Завершив розлогу студію про весільну обрядовість. Ця, за означенням І. Франка, «цінна праця про весільні обряди і пісні» [21, т. 41, с. 328] була надрукована одночасно і у Франції, і в Болгарії. Характеризуючи загальний напрям наукових досліджень Ф. Вовка у Парижі, І. Франко у праці «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» зазначив: «він зайнявся спеціально студіями над доісторичною археологією, антропологією і антропометрією під проводом проф. Mortille (Мортіє) і за написання цінної монографії про ногу в організмі хребтовців (Vertebrate) одержав ступень доктора» [21, т. 41, с. 328]. Справді, 1905 року Ф. Вовк успішно захистив у Сорбонні докторську дисертацію з порівняльної анатомії та антропології на тему «Скелетні видозміни ступні у приматів та в людських рас».

Активно І. Франко листувався з Ф. Вовком (щоправда зі значними перервами, зумовленими об'єктивними обставинами, як-то часті зміни місця проживання останнього). Збереглося близько 40 листів І. Франка до відомого антрополога. Нерідко, внаслідок частих переїздів Ф. Вовка, колеги комунікували через посередництво М. Драгоманова. Так, у листі від 12 квітня 1884 року М. Драгоманов писав Франкові, що до нього заходив Ф. Вовк (він на той час перебував у Женеві) та, побачивши «Зорю» (тоді часописом почав опікуватися І. Франко і готувався стати очільником редакції), виявив бажання співпрацювати з виданням, зокрема обіцяв передати оригінал оповідання запорожця Ананія Коломійця, російський переклад якого раніше було надруковано в «Киевской старине» [18, с. 74]. (У статті на основі спогадів стадвадцятирічного старця, козака Ананія Івановича Коломійця, з рибальського селища Катірлез учений виклав коротку історію Задунайської Січі). Відповідаючи на пропозицію закордонного колеги у листі від 21 квітня 1884 року, І. Франко висловив сумнів щодо перспективи опублікувати в «Зорі» будь-яку працю чи то Вовкову, чи то Драгоманова у зв'язку із вкрай обережною політикою редакції часопису, головно ж О. Партицького. Також адресант підкреслював: «тим більше, що “Зоря” виходить тепер так скупим об'ємом (лист в ½ міс.), що й думати годі о печатанню якихось ширших праць» [21, т. 48, с. 418].

Навесні 1888 року спершу через М. Драгоманова, а потім і особисто, І. Франко просив Ф. Вовка долучитися до написання українознавчих статей до чеського наукового словника Otto (йдеться про видання «Ottův slovník naučný», т. 1–18, 1888–1909).

На цю пропозицію Ф. Вовк швидко відгукнувся, сповістивши про готовність спільно працювати над проектом. Редактором словника був Й. Коржан, саме з ним переважно контактував І. Франко, а згодом і Ф. Вовк. Ознайомлюючи колегу з концепцією чеського видання, І. Франко писав: «діло його, хоч зложене на великий розмір (300 зшитків по 4 листи кожний), все-таки здається мені більш книгарським ділом, ніж науковим. Та проте редактор його д. Коржан просить писати коротші або довші звістки: про писателів, артистів, лиця історичні, важніші місця, пам'ятники історичні і культурні» [21, т. 49, с. 154–155]. Відтак, він просив Ф. Вовка «в короткому часі» написати такі словникові статті: Акти, Антонович, Андрусівський трактат, Антоній Печерський, Антропологія України, Ахтирка [21, т. 49, с. 155]. Окрім І. Франка та Ф. Вовка, до написання статей було залучено також О. Терлецького та «молодого географа» Г. Величка. Щодо такого складу дописувачів І. Франко висловився досить оптимістично: «Думаю, що нас чотири... можемо постачити часть українську так, що не будемо мати встиду перед прочими слов'янами» [21, т. 49, с. 155].

Статті до Оттового словника І. Франко просив писати українською мовою і надсилати на його адресу, польський переклад (він влаштував редакцію) цих матеріалів він обіцяв зробити сам. Ф. Вовк ретельно дотримався Франкових інструкцій. Відтак, вже у листі від 25 травня 1888 року І. Франко писав редакторові Й. Коржанові, що висилає свої та Вовкові статті для словника. Окрім того, він заочно відрекомендував колегу як авторитетного ученого, «визначного українського письменника, етнографа і знавця наддунайських країн (Румунії та Болгарії)» [21, т. 49, с. 162]. Зважаючи на готовність Ф. Вовка брати діяльну участь у підготовці Словника, звертався до редакції з проханням переслати на паризьку адресу дописувача готові випуски видання, аби він відчув загальний дух проекту і продовжував співпрацю.

З охотою Ф. Вовк долучився до авторського колективу Словника, бо мав уже чимало готового матеріалу з україністики, який раніше підготував як співробітник «Dictionnaire universel d'histoire et de geographie», що його видавав М.-N. Bouillet. Учений повідомляв Франкові про свій досвід роботи над авторитетними енциклопедичними виданнями, тому пропонував перебрати на себе ініціативу при укладанні реєстрових слів на літеру Б. «Що маєте виміченого на Б, – писав дослідник, – мені надішліть. Я зроблю вимітку на Б цілу і копію пришлю Вам з проектом поділу роботи між нами. І так, коли Ви хочете, робитимем і далі. Мені робити вимітки може трохи легше, бо у мене є вже зроблена (тут і далі підкреслення Ф. Вовка. – С. П.) й до Diction Bouillet, і їх треба тільки доповнити, а Ви будете доповнювати мої вимітки тим, що знайдете потрібним по Галичині і загалом Русі» [14, № 1602, с. 807].

Невдовзі, того ж 1888 року Ф. Вовк радо погодився на Франкові запити долучитися до авторів «Товариша». Він запропонував перелік праць, які може надіслати найближчим часом, та окреслив той обсяг роботи, який міг би систематично виконувати для часопису. «Я, – повідомляв учений, – до “Товариша” писатиму з дуже великою охотою. [...] Маю на меті – коли хочете от що: невелику статтю про шлюб і сім'ю з поводу нової книжки Letourneau L'evolution du Mariage і другу статтю “Крізіс народо-вольства” з поводу брошури Тихомірова “Почему я перестал быть революционером?”.

Окрім того, з охотою слідитиму за літературою і робитиму невеличкі бібліографічні замітки. Треба тільки знати більшіну видання – то, мабуть же ж, незабаром вийде і № 2 – тоді буде видно» [14, № 1602, с. 807]. На жаль, другий номер «Товариша» так і не з'явився (на те було чимало об'єктивних обставин), тому тіснішу співпрацю довелося відкласти до кращих часів.

Нерідко обоє учених контактували у справах популяризації та поширення українського друкованого слова. Приміром, у листі від 20 лютого 1893 року І. Франко інформував Ф. Вовка про одержання рукопису праці «Порабощаемый народ», виданням якої у Львові він обіцяв зацікавитися. Заразом він уточнював у Ф. Вовка важливі питання щодо формату, якості друку, паперу та тиражу книги, запевняв, що незабаром візьметься за німецький переклад праці. Цю розвідку, первісно писану українською мовою і номіновану «Нарід в неволі», написав Б. Грінченко на замовлення Чернігівської громади. Оскільки анінайменшої надії надрукувати викривальну антиімперську брошуру в Росії не було, автор переслав рукопис праці Ф. Вовкові, з яким активно листувався. За спільною домовленістю було вирішено через посередництво І. Франка, який мав неабиякий видавничий досвід, пускати роботу у світ саме у Львові. Менше ніж через місяць (перша половина березня 1893 року) І. Франко «звітував» до Парижа, що друк брошури майже завершено, і одразу після виходу оригінального тексту «на слідуючий тиждень... буде печататись» [21, т. 50, с. 33] німецький переклад. Уже 26 березня І. Франко переслав колезі 20 примірників «Порабощаемого народа», а у супровідному листі інформував про осіб та інституції, яким передав екземпляри книги. Задля більшого резонансу цінного видання, в якому наведено ганебні факти переслідування української культури та виголошено звернення до європейської спільноти не підтримувати колонізаторську політику Російської імперії, І. Франко негайно скомпонував короткий реферат праці польською мовою та опублікував у газеті «Kurjer Lwowski». У цьому ж листі він звірявся Ф. Вовкові про плановану подорож до Відня, «щоби старатися о затвердження габілітації на доцента руської літератури і етнографії на Львівськiм університеті» [21, т. 50, с. 34]. У листі, окрім звичних «книжних» питань, себто пов'язаних із обміном та придбанням наукової літератури, І. Франко звернув увагу на появу першого випуску «Dictionnaire international des folkloristes», де між іншим було надруковано біографію В. Барвінського.

На наступні Вовкові листи І. Франко довго не відповідав, бо, як сам згодом зізнався, 12-денний побут у Відні провів у «клопотах і біганині». Отож, лише 17 квітня 1895 року І. Франко озвався на численні запитання товариша. Передусім повідомив про завершення перекладу на німецьку «Порабощаемого народа» та початкові заходи щодо підготовки публікації. Вкотре просив Ф. Вовка придбати вкрай необхідну книгу. Цього разу йшлося про працю Ж. Масперо «Les contes populaires de l'ancienne Egypte» (Paris, 1889). Насамкінець інформував про невтішну справу з «доцентурою».

При ретельній пропедевтичній роботі над виданням «Життя і Слова» І. Франко усвідомлював, що може розраховувати на допомогу небагатьох українських учених, однак ця перешкода не стала на заваді, не зупинила його твердого наміру реалізувати складний видавничий проект. Окрім підтримки М. Павлика, М. Драгоманова та

А. Кримського, він небезпідставно сподівався й на діяльну участь Ф. Вовка. У листі до М. Павлика від жовтня 1893 року він писав, що як редактор часопису неодмінно звернеться до Ф. Вовка у Париж, аби авторитетний учений із досвідом європейських наукових студій долучився до авторського колективу «вісника літератури, історії та фольклору» [21, т. 49, с. 425].

Лише після виходу першої книги «Життя і Слова» Франкові через М. Драгоманова вдалося віднайти нову паризьку адресу давнього товариша. Щоправда, пересилаючи необхідну інформацію, М. Драгоманов одразу попереджав, що Ф. Вовк зайнятий біганиною задля «хліба насущного», тому є певні сумніви, чи вдасться бодай якийсь матеріал «вимолити в него для Галичини» [18, с. 460]. Незважаючи на ці застереження, І. Франко все ж листовно звернувся до ученого. Передусім, згадавши народну приповідку «що трохи проволоклося, то не втекло», він перепросив за «опізнене» прохання про підтримку нового видання, та без надмірної церемоніальності висловив щире сподівання на співпрацю, завбачливо зорієнтувавши Ф. Вовка, що для «Життя і Слова» на майбутнє вкрай «пожаданими» були би праці такого типу:

«1) рецензії на нові книги по етнографії і фольклору; по історії літератури і цивілізації і т. і.;

2) бібліографічні огляди змісту важніших часописів за всі роки їх існування або бодай за останні... З французьких часописів я дуже бажав би мати огляд таких, як “Romania”, “Melusine”, “Revue des traditions”, “Revue des questions historiques”, “Journal asiatic” і т. ін., звісно, з вийменуванням таких праць, котрі чим-небудь для нас інтересні чи по самому сюжету, чи по методу оброблення;

3) описи вистав, з’їздів, музеїв, некрологи видніших діячів і вчених з тих областей, котрими займається видання, загалом, матеріал для хроніки» [21, т. 49, с. 452].

Примірник книги «Життя і Слова» І. Франко переслав Ф. Вовкові. Той не забарився зі загальною оцінкою нового видання. Він вітав редактора із гарним початком справи, зазначав, що йому дуже сподобався перший випуск. На Франкове прохання також передав книгу Гастона Парі зі статтею про героя французького епосу Роланда. Український передрук цього дослідження у «Житті і Слові» був для І. Франка вельми потрібним, адже органічно доповнював Щуратів переклад «Пісні про Роланда». Вже у другому випуску журналу з’явилася розвідка Г. Парі. І. Франко й надалі систематично надсилав Ф. Вовкові примірники видання. На жаль, дослідник не поспішав подавати свої оригінальні праці до Львова, оскільки, як і попереджав М. Драгоманов, через надмірну зайнятість не мав часу написати якісної наукової студії. Аби хоч якось долучитися до фольклорно-літературного часопису, Ф. Вовк переслав «трохи сирого матеріалу» (декілька народних легенд). У рубриці «Із уст народу» І. Франко подав дві легенди («покража вогню св. Петром і Михайло громовик») із колекції Вовкових записів. У III томі «Вісника літератури, історії і фольклору» редактор помістив «Квєстіонар» відомого антрополога про народні звичаї, пов’язані з тим, «що робити недавно народженим або маленьким дітям, щоб у них “головка кругленька була”» [4, с. 480]. Відповіді на питальник Ф. Вовк планував використати у своїх антропологічних дослідженнях. У журналі до квєстіонару було долучено прохання до редакцій інших часописів «на Україні і в



Галичині» [4, с. 480] передрукувати відозву з метою отримати інформацію з якомога більшого терену українських земель.

У 3 книзі III тому «Життя і Слова» І. Франко опублікував легенду «Про грім і блискавку», що її у містечку Острополі Новоград-Волинського повіту записала А. Верещинська. Цей зразок неказкової фольклорної прози зацікавив Ф. Вовка і вже до наступного випуску він подав схожу легенду, взяту із книги проф. І. Смирнова «Морд-ва. Историко-этнографический очерк» [20, с. 212–213]. До тексту легенди учений долучив невеличкий коментар, де зазначив приблизний час постання мордовської легенди та подав покликання на низку видань, у яких зафіксовано близькі за суттю народні твори. «Мордовська легенда, – продовжував учений, – здаєть нам давнішою і примітивнішою від нашої: в ній не видно ні християнського впливу, ні таких зовсім новіших одмін, як порох, рушниця, Французи і т. і.» [5, с. 372].

1898 року, коли за ініціативи української молоді відбувалося святкування 25-літнього ювілею літературної діяльності І. Франка, Ф. Вовк забажав долучитися до привітань. Однак через певні обставини (його не проінформували про офіційну дату пошанування) не зміг у визначений час висловити щирих побажань своєму доброму приятелю. Відтак, у листі від 5 січня 1899 року він писав: «Мені дуже і дуже прикро, що я не міг укупі з усіма скласти Вам ювілейної шани хоч листом, або телеграмою, а не міг тільки через те, що Ваші організатори мабуть забулись дати мені звістку, коли той ювілей буде іменно... і я взнав про його тільки з Вістника. Як би не було – це ніколи не запізно – від щирого серця здоровлю Вас, бажаю Вам ще на довгі роки сили і вдачі, і ще більше, щоб життя Ваше нарешті пішло спокійніше і було хоч трохи більш забезпеченим, щоб не приходилось і на старості думати щодня про те, що завтра жінка і діти їстимуть. А зробити – Ви ще багато зробите!» [14, № 1620, с. 89]. Щоправда, декілька щирих слів шановному ювілярові Ф. Вовк висловив у присвяті до статті «*Pithecanthropus erectus*», що увійшла до збірника «Привіт д-ру Івану Франку...» (Львів, 1898). У промовистій дедикації автор зазначив: «Присвячуючи Вам, дорогий Франко, сю невеличку звістку до ювілею Вашого письменництва, мені хотілось би зазначити тим свою пошану для Вашої праці на тернистому полі укорінення у нашій літературі позитивних поглядів і наукового думання» [1, с. 4]. Ця присвята вельми зворушила І. Франка, тому після виходу збірника у листі до колеги від 31 грудня 1898 року він висловив вдячність за «сердечні слова» та високе поцінування його творчості.

При написанні розлогої і цінної студії «Святий Климент у Корсуні. Причинок до історії старохристиянської легенди» І. Франко використав чимало маловідомих джерел. Задля залучення до праці пам'яток, писаних різними мовами, дослідник звертався до європейських колег з проханням надіслати копії дотичних до теми його досліду творів. Зокрема у передмові до «причинку» автор з-поміж іншого висловив щирі слова вдячності професорові Ф. Вовкові «за вистарання копії інтересного грецького тексту» [21, т. 34, с. 8], що містився у рукописних фондах Паризької національної бібліотеки. Цей «інтересний грецький текст», що за Франковими атестаціями «виявляє старшу форму Климентового житія» [21, т. 34, с. 324], було опубліковано у додатку до дослідження.

Улітку 1904 року Ф. Вовк брав участь у вакаційних викладах для російських українців у Львові. Окрім знаного антрополога, зі своїм курсом лекцій перед слухачами-студентами виступили І. Франко, М. Грушевський, М. Ганкевич. Про особливі педагогічні здібності Ф. Вовка збереглися лише найприхильніші свідчення [26]. Учасники вакаційних викладів відзначали його прекрасне знання предмета та вміння доступно, без зайвих афектацій передати важливу інформацію. Самого ж Ф. Вовка вразили лекції І. Франка, відтак він просив свого колегу уже взимку (1904/1905) до «викладів» з історії нової української літератури в Парижі. На жаль, планованих відчитів не вдалося реалізувати.

З 18 серпня до 24 вересня 1904 року за дорученням НТШ та Товариства австрійської етнографії у Відні відбулася антропологічно-етнографічна експедиція на Бойківщину. Учасниками експедиції були Ф. Вовк, І. Франко та З. Кузеля (згодом – 15 вересня долучився й П. Рябков). І. Франко пробув у цій науковій мандрівці до 5 вересня, оскільки, зважаючи на численні обов'язки у Львові, змушений був повернутися швидше. Основним завданням експедиції, як зазначив сам І. Франко у статті «Етнографічна експедиція на Бойківщину», було «зібрати переважно антропометричні матеріали, знімки типів і одягу, а також предмети матеріальної культури» [21, т. 36, с. 68].

Особливо в експедиції відзначився Ф. Вовк. За короткий час йому вдалося провести вимірювання 300 людей (одне комплексне вимірювання передбачало, як свідчив З. Кузеля, 30 окремих замірів – ріст, голова, рука, нога та ін.). І. Франко високо оцінив професійність наукової роботи колеги та наголосив його «безкорисливу відданість науці і любов до власного народу, поєднану з ґрунтовною науковою підготовкою [...] в ще мало дослідженій галузі антропології та етнології» [21, т. 36, с. 72]. І. Франко аргументовано вважав Ф. Вовка одним із найавторитетніших дослідників гуцулів, розглядав його студії у контексті напрацювань Р. Ф. Кайндля, Г. І. Бідермана та В. Шухевича [21, т. 36, с. 74]. Мовлячи про наукові здобутки експедиції, учений не зосередився на висвітленні здобутків у галузі антропології, адже щиро сподівався, що «пан Волков незабаром опублікує результати своїх вимірювань» [21, т. 36, с. 83].

З-поміж численних Вовкових студій І. Франко виокремлював дослідження про весільну обрядовість та пісенність. Ці праці він називав «дуже важними» [21, т. 42, с. 14] та висловлював жаль з того приводу, що фольклористично-етнографічні розвідки ученого про весілля «лишалися невідомі нашій ширшій громаді», бо були опубліковані лише «по-французьки та по-болгарськи» [21, т. 42, с. 14]. У Франції студія вийшла у паризькому журналі «L'Antropologie» під назвою «Rites et usages nuptiaux en Ukraine» [28], а у Болгарії у софійському збірнику «Сборник за народни умотворения, наука и книжнота» під заголовком «Свадбарските обреди на славянските народы» [12]. Дослідження Ф. Вовка про весільні звичаї та обряди, написане на основі багатих фольклорно-етнографічних матеріалів, І. Франко вважав найавторитетнішим словом у цій царині. Відтак, при аналізі весіллєзнавчих праць взурувався на досвід колеги, та виступав з гострою критикою на адресу тих авторів, які не взяли до уваги аргументів і висновків цієї ґрунтовної студії.

До цінних здобутків української науки І. Франко відносив також і Вовкові праці про Болгарію («Задунайская Сечь по местным воспоминаниям и рассказам», «Еко-

номические и этнографические заметки о Болгарии», «Русские колонии в Добрудже. Историко-этнографический очерк» та ін.) [21, т. 33, с. 252].

Свої «дуже інтересні» спогади про перебування в країні басків (з серпня по жовтень 1891 року, протягом двох місяців, учений жив в Іспанії в Фуентеррабії як учитель дітей Шеболдаєвих) Ф. Вовк подав до ЛНВ. 1903 року їх під назвою «Біля моря – між басками» було опубліковано у жовтневому та грудневому випусках ЛНВ [2]. Ще в 90-х роках XIX століття «невикінчену статтю» про свої іспанські враження Ф. Вовк переслав В. Левицькому (Лукичеві) для «Зорі», де вона успішно була похована серед редакційних матеріалів. Через Франкове нагадування Ф. Вовк дописав цю, за його ж означенням, «цікаву й оригінальну статтю» та подав до ЛНВ.

Після реформи Товариства Шевченка у Львові Ф. Вовк став його дійсним членом. Як дійсний член НТШ по історично-філософській секції він протягом довгих років був заступником голови Етнографічної комісії Історично-філософської секції НТШ (1898–1905), а згодом й очолив її (1905–1909). З 1899 року НТШ розпочало публікацію ще однієї серії видань під назвою «Матеріали до українсько-руської етнології» (Ф. Вовк був редактором перших семи томів видання). Діяльну участь у підготовці МУРЕ брав і І. Франко. Він постійно контактував із Ф. Вовком, обговорював проекти чергових випусків, висловлював свої цінні рекомендації, редагував деякі матеріали, залучав нових авторів до збірника.

Особливо докладно Ф. Вовк та І. Франко обмірковували перспективу видання праці В. Шухевича «Гуцульщина» на сторінках МУРЕ. Ф. Вовк мав деякий сумнів щодо наукової вартості матеріалів дослідника, тому звертався до І. Франка, аби він висловив свій погляд на цю величезну працю. «Я ще ж і не знаю як його праця буде з наукового погляду? – писав учений у листі від 7 листопада 1899 року. – Що він дуже старанний збирач і добрий фотограф, то це мені відомо, але я не знаю чи досить він підготовлений етнологічними студіями?» [14, № 1620, с. 181]. І. Франко, попри низку критичних зауваг, все ж вважав, що ця розлога студія варта друку. Згодом, після докладного ознайомлення із «Гуцульщиною», Ф. Вовк зазначив: «Праця Шухевича мені подобається: дуже старанно і досить систематично зроблена...» [14, № 1611, с. 135]. Невдовзі за спільною згодою науковців корпус було опубліковано у II, IV, V та VII томах МУРЕ. Окрім коротких рекомендацій у листах, 1902 року І. Франко виступив із ґрунтовною німецькомовною рецензією на Шухевичеву «Гуцульщину» у журналі «Zeitschrift für österreichische Volkskunde» [23], де зазначив, що пропонована праця – «це систематично впорядкована монографія, що готувалася упродовж багатьох років, перша вичерпна робота про дійсно своєрідний тип людей – гуцулів» [23, т. 54, с. 351]. Рецензент окреслив як позитивні, так і негативні аспекти дослідження. До недоліків зараховував, приміром, те, що В. Шухевич «послугується майже виключно описовим методом. Це не глибока наукова монографія, автор не ставить питань, щоб дати на них ту чи ту відповідь, він не запитує про значення, походження тієї чи тієї деталі – він тільки описує пункт за пунктом, звертаючи особливу увагу на термінологію» [23, т. 54, с. 352]. Ще однією «не зовсім доброю особливістю методу автора» є, за спостереженням І. Франка, те, що «він трактує всю Гуцульщину як наскрізь одноманітний

тип. Будь-яку деталь, звичай, назву, що їх він знаходить чи спостерігає в одному селі, в одному гірському закутку, він вносить у свій опис як типові для всього регіону. Чітко його свідоцтва майже не локалізовані» [23, т. 54, с. 353].

Також І. Франко обговорював із Ф. Вовком можливість оприлюднення великої колекції сороміцького фольклору у виданні «Κρυπτάδια», що його видавали Вельтер та Гедоз. Паризький колега подав вичерпну інформацію про вимоги до оформлення матеріалів, призначених для збірника. Зокрема йшлося про доречність подавати різножанрові зразки сороміцького фольклору («3–4 казки, трохи приказок, а решту пісень – усього сторін на сотню щоб вийшло» [14, № 1620, с. 183] та перекласти їх не німецькою, а французькою мовою (оскільки німецьких перекладів було уже зібрано чимало). Задля швидшого залагодження справи Ф. Вовк пропонував допомогти з французьким перекладом багатой колекції І. Франка та В. Гнатюка. І. Франко сам узявся за переклад і невдовзі переслав французький варіант матеріалів до Парижа. Отримавши їх, Ф. Вовк відписав: «Матеріали до “Κρυπτάδια” добрі, але не знаю, чи розберуть лейпцігські складачі Ваше писання. Шкода, якщо прийдеться переписувати» [14, № 1628, с. 493].

В одному із попередніх листів І. Франко, розмірковуючи над наповненням чергового тому МУРЕ, зазначив, що може швидко підготувати невелику розвідку про рибальство в Галичині. Це повідомлення заінтригувало Ф. Вовка, тема рибальства його вельми цікавила, входила у сферу його першочергових наукових пошуків. Саме тому він одразу ж відписав І. Франкові: «А про рибальство напишіть конче, бо мені цього дуже й дуже треба!» [14, № 1620, с. 183]. На жаль, І. Франко так і не підготував планованої статті, хоча був одним із найкомпетентніших знавців цієї теми. Згодом, під час спільної експедиції на Бойківщину І. Франко та Ф. Вовк мали достатньо часу, аби докладно обговорити усі тонкощі та таємниці риболовецької справи. З цього приводу у статті «Із моїх споминів про Івана Франка» З. Кузеля, наймолодший учасник експедиції, згадував: «...ішли звичайно цікаві розмови про всякі способи риболовлі, про рибальські прилади, й тут Франко міг з Вовком цілими годинами балакати про всякі ятери і т. ін. Вовк оповідав при тім про риболовлю на Україні, про рибальство в Добруджі, й се завсіди Франка цікавило» [17, с. 413].

1899 рік виявився для Ф. Вовка вельми насиченим. Він розпочав активну роботу над докторською дисертацією «Скелетні видозміни ступні у приматів та в людських рас». Про процес підготування фундаментального дослідження автор постійно інформував І. Франка. «На старості літ, – писав учений 7 листопада, – заходився робити докторат, а позаяк мені тут ніяково було узяти на дисертацію що-небудь маленьке – аби пролізти – то узявсь за більшу працю, котру думав скінчити за кілька місяців, а вона як почала рости та доросла нарешті до того, що аж тепер оце тільки кінець видно!» [14, № 1620, с. 179]. Щоправда, як виявилось, ці Вовкові заглядання наперед виявилися надто оптимістичними, бо захистити докторат вдалося лише через 6 років – 1905 року.

Добрим організатором та вдумливим науковцем Ф. Вовк проявив себе під час Паризької виставки 1900 року. Він як представник делегації НТШ взяв участь у Міжнародному конгресі доісторичної археології й археологічної антропології та

Конгресі фольклористів (10–12 вересня). Окрім власної доповіді, учений виголосив Франків реферат про фольклористичні дослідження у Галичині під назвою «Le Mouvement Traditionniste en Galicie, dans le courant du XIX siècle» («Етнографічний рух у Галичині в XIX ст.»). Через два роки цей реферат було надруковано у виданні «Exposition Universelle Internationale de 1900. Congrès International des Traditions Populaires tenu à Paris du 10 au 12 septembre 1900. Paris, 1902. S. 90–91». Переклад повідомлення у 58 випуску збірника «Українське літературознавство» подав Г. Цвенгрош [27]. Цей реферат було скомпоновано на основі Франкової «задуманої на широку скалю» студії «Огляд праць над етнографією Галичини в XIX в.». На жаль, з різних причин І. Франко не завершив цього концептуального дослідження, в якому, по суті, закладено підвалини аналітичного розбору фольклористичних змагань на західноукраїнських землях. Чорновий варіант незавершеної праці у Франковому архіві віднайшов М. Возняк та опублікував у першому випуску збірника «Первісне громадянство» (К., 1928).

До речі, І. Франко, дізнавшись про планований у Парижі конгрес фольклористів та конгрес дослідників релігії, виявив бажання взяти участь у роботі обох наукових форумів. Про намір їхати до Парижа він написав Ф. Вовкові, який широко привітав ідею колеги: «Тому, що Ви збираєтесь заїхати до Парижа, я безмірно радий і зроблю все, що зможу, щоб Вам це полегшити» [14, № 1620, с. 182]. Він передав Франкову адресу організаторам конгресів та клопотав, аби вчасно переслали офіційні запрошення для участі у наукових з'їздах. І. Франко принагідно розпитував про загальну проблематику фольклористичного конгресу, про тему, яка була б найбільш «пожаданою» для організаторів. Натомість, Ф. Вовк через посередництво І. Франка прагнув роздобути низку нових цінних експонатів для українського відділу на Міжнародній паризькій виставі, просив посприяти в отриманні якісних фотографій від В. Шухевича та бодай невеликих цінних колекцій археологічних і етнографічних.

Ф. Вовкові як головному редакторові МУРЕ І. Франко переслав етнографічну програму про народне будівництво для надрукування в одному з томів видання. Докладно ознайомившись із програмою, Ф. Вовк компетентно зазначив, що вона «дуже хороша і дуже здається», проте «не може йти такою, як вона є, бо в ній етнографічні відомості змішані з фольклорними, а, окрім того, її треба багато доповнити і переробити взглядно до новіших праць по етнографії будівлі, яких тепер з'явилось чимало» [14, № 1620, с. 94]. Оптимальним варіантом дослідник вважав взяти за основу Франкові напрацювання, доповнити здобутками найновіших студій у цій царині та підготувати якісно нову спеціальну програму.

Роботу над упорядкуванням архіву М. Дикарева І. Франко розпочав 1902 року. Цей самовідданий дослідник народної традиції Слобожанщини заповів усі свої матеріали НТШ, відтак виникла необхідність їх систематизувати, а найцінніше опублікувати. У процесі підготування книги фольклорно-етнографічних записів та наукових студій М. Дикарева І. Франко дуже високо оцінив якість уснословесних текстів, які зафіксував і з якими працював дослідник, однак гостро розкритикував методологічні засади аналітичного розбору матеріалу, який М. Дикарев апробував у своїх дослідженнях. Оскільки Ф. Вовк мав нагоду тісно співпрацювати із М. Дикаревим, у загальних рисах

знав обсяг та якість його доробку, деякі матеріали друкував у МУРЕ, тому на початковому етапі компонування узагальненого збірника праць ученого І. Франко саме у листі до паризького колеги від 27 жовтня 1902 року поділився враженнями від рукописів М. Дикарева: «Перебираючи папери пок[ійного] Дикарева, я дивуюся його колосальній праці, та разом із тим жалкую на ту конфузію, що панує в його науковій роботі» [21, т. 50, с. 216]. Справді, М. Дикарев головно використовував застарілу методологію міфологічної школи, взоруючись передусім на ранні дослідження О. Веселовського. Ф. Вовк не заперечив Франкових висновків, погодився з його оцінкою спадщини «невтомного» етнографа й у листі від 3 листопада 1902 року писав: «Те, що пишете про Дикарева, цілком правда. У порівн. філології він був зовсім автодіакт і через це з його висновками треба бути оглядним, чого не треба (і дуже не треба!) забувати при виданні его творів» [14, № 1628, с. 495]. Згодом у передмові до видання «Посмертні писання Митрофана Дикарева з поля фольклору й міфології» (Львів, 1903) І. Франко ґрунтовно виклав методологічні хиби наукових розвідок М. Дикарева, вказав на доцільність критичного сприйняття висновкових тверджень ученого та дав докладну характеристику рукописного фонду дослідника [15].

Неодноразово Ф. Вовк засвідчував велику приязнь до І. Франка, називав його «давнім і щирим приятелем» [14, № 1620, с. 95]. У листах до львівського колеги він досить часто відходив від сухого офіційно-ділового стилю, наповнюючи свій епістолярій атмосферою довіри та справжньої дружби. Приміром у листі від 5 січня 1899 року він шукав розради в І. Франка, бажав саме від нього почути слово підтримки, сподівався на допомогу у складній справі комунікування із М. Грушевським. На межі 1898–1899 років голова НТШ безпідставно звинуватив Ф. Вовка у низці «гріхів», серед яких найтяжчим було начебто занедбання і навмисне затягування справи з виданням другого тому МУРЕ. Напруга між Ф. Вовком та М. Грушевським сягнула межі, коли останній, знехтувавши справедливими аргументами ученого про реальні причини надто тривалої підготовки чергового випуску МУРЕ (млява та невчасна робота директора друкарні Беднарського), написав, що «зриває усяку кореспонденцію» [14, № 1620, с. 96] і радить з наступними питаннями у справі видання звертатися тільки до І. Франка.

Між Ф. Вовком та І. Франком склалися дружні та довірливі стосунки. Вони злагоджено та плідно співпрацювали у НТШ, зокрема при підготуванні МУРЕ. В обох було чітке бачення перспектив Товариства, обоє мали виразну концепцію (дуже схожу в загальних рисах) розвитку наукової установи. Отож, у важливих питаннях, які визначали дальшу стратегію діяльності установи, підтримували один одного. Про узгодженість дій свідчить, приміром, і той факт, що у березні 1903 року Ф. Вовк просив І. Франка «заступити» його на загальних зборах НТШ і «подавати голос ув усіх питаннях і виборах» [14, № 1628, с. 501]. З офіційним листом про передавання своїх повноважень Франкові Ф. Вовк звернувся до Хвального віділу Товариства.

Дуже високо Ф. Вовк оцінював літературний таланти І. Франка, особливо «засмакував» його новелістику. Щоправда, після виходу у світ поеми «Мойсей» завжди стриманий щодо оцінок Франкової спадщини він висловив дещо емоційні, але разом і концептуальні міркування про цей монументальний твір письменника. «Ну, дорогий мій

друзе, – писав Ф. Вовк у листі від жовтня 1905 року, – прочитав я Вашого “Мойсея”, і раз, і удруге, і ще й утретє читатиму!... Читав – і усе думав про статую Мікеланджело: і сила така ж, і навіть така ж лапідарність і у віршу, і у мові. Момент трохи не той, але Ваш момент делікатніший і, мабуть, Мікеланджело узяв би Ваш, якби у його руках було перо, а не камінь... І ще кажу Вам одно: “Ты победил меня, Галилеянин!”. Досі я цінував Ваші новелі більше за вірші, але після “Мойсея” – капітулюю... Вірш чудовий і надзвичайно оригінальний...» [14, № 1628, с. 505].

У липні 1906 року між колегами сталося прикре непорозуміння. Зважаючи на значні здобутки своєї експедиційної роботи, Ф. Вовк сподівався отримати від НТШ фінансову допомогу на чергову етнографічну мандрівку і через І. Франка намагався довідатися, чи знайдуться у Товаристві кошти на організацію експедиції для ґрунтового дослідження краю. І. Франко, зайнятий численними клопотами, до кінця не з’ясував питання і, не перевіривши поквапом отриману інформацію, у приватній бесіді запевнив Ф. Вовка, що на засіданні Етнографічної комісії було ухвалено виділити необхідні кошти. Відтак, знаний антрополог з певністю поїхав на місце планованих наукових пошуків (с. Заріччя Делятинського повіту), а його молодший колега З. Кузеля мав долучитися згодом, попередньо забравши визначену суму в НТШ. Невдовзі Ф. Вовк отримав від З. Кузеля несподіваного листа з повідомленням від М. Грушевського, «що на сей рік Товариство Шевченка на експедиції грошей не дає» [14, № 1628, с. 507]. Заскочений невтішною новиною Ф. Вовк терміново написав листа І. Франкові із проханням якнайшвидше з’ясувати реальний стан справ і спростувати або ж підтвердити вкрай неприємну інформацію. «Подивіться, друже мій, коли Ваша ласка, – писав він, – протоколи Етногр. Коміс. і Виділу і виведіть мене з цього непорозуміння дуже прикрого нарешті – не у справі грошей (грошей, аби охота була, то знайдеться) але часу і можливості вести далі почату і так далеко посунену працю» [14, № 1628, с. 507]. І. Франко негайно відповів, з’ясувавши причини прикрої ситуації. Передусім перепросив за подання неперевіреної інформації: «Вибачайте за мимовільну містифікацію, якої жертвою зробилися Ви з моєї причини. Се вже бог зна котрий раз моя нещасна хвора пам’ять робить мені такого збитка. Я чув розмову про експедицію – не тямлю вже, чи в Етнограф[ічній] комісії, чи на истор[ико]-філософ[ській] секції, та, видно, не послухав кінця і думав, що вона закінчилася прихильною ухвалою, а тим часом, як довідався опісля, ухвали не було ніякої, бо не було формального внеску з Вашого боку. Через се справа й не пішла на виділ» [21, т. 50, с. 292]. Отож І. Франко, не зволікаючи, зробив необхідні кроки для поладження усіх формальностей та вчасного фінансування чергової Вовкової експедиції. Він зустрівся з М. Грушевським та порозумівся щодо виплат «невеликих субвенцій», достатніх для успішної роботи колеги.

Не лише І. Франко неодноразово турбував Ф. Вовка проханнями роздобути, придбати, переслати різні європейські наукові видання, а й паризький учений звертався по допомогу до колеги, у сподіванні, що він знайде потрібні книги у Львові, або ж у своїх закордонних приятелів. Оскільки Ф. Вовк мав на меті докладно проаналізувати усе різноманіття обрядів ініціації в українській народній традиції, то невтомно та систематично збирав свідчення про їх побутування, вивчав компетентні коментарі учених

про їхню суть і значення. Важливу інформацію було подано у праці Петрушевича «Краткое историческое известие о введении христианства в Предкарпатских странах, во времена св. Кирилла и Мефодия тихже учениками и проповедниками», де йшлося зокрема й про «пострижини, або постриги у давніх слов'ян» [14, № 1628, с. 481]. Отож, Ф. Вовк просив І. Франка «знайти і прислати» цю цінну брошуру. Для предметнішого представлення теми дослідник також прохав львівського колегу розшукати один із номерів журналу «Москвитянин» за 1854 рік, де була «уміщена стаття Лавровського об обряді постриження» [14, № 1628, с. 481], випуск «Tygodnika ilustrowanego» за 1862 рік зі статтею Коссака на аналогічну тему та подивитися у «старинному львівському Требнику 1694, чи нема там спеціальної молитви на постриги – і обряду» [14, № 1628, с. 482]. На завершення до цього немалою списку прохань Ф. Вовк жаргівливо додав: «Як бачите досить, щоб заставити чоловіка себе проклясти...» [14, № 1628, с. 483].

Добре знаючи наукові зацікавлення І. Франка, Ф. Вовк принагідно пропонував придбати у Парижі певні книжкові новинки, ті дослідження, що входили в досить широку сферу Франкових наукових інтересів. Приміром, з'ясував, чи має адресат монографію L. Leger'a «La mythologie slave» та разом пропонував оперативню переслати примірник видання для фахового наукового рецензування. У відгуку він просив І. Франка бути достатньо критичним та «безперемінно виляяти та ще й по-німецькому» (лист від 21 квітня 1902) [14, № 1628, с. 497]. На жаль, учений не відгукнувся на цю поверхову студію французького славіста, хоча праці Л. Леже загалом цікавили львівського дослідника, він вважав француза добрим знавцем слов'янського світу, зокрема покликався на його дослідження «Histoire de l'Autriche-Hongrie» (Париж, 1879).

Наприкінці 1905 року імперська влада дозволила Ф. Вовкові повернутися до Росії. Він оселився у Петербурзі. Тут створив українознавчий центр і виховав наукову школу своїх послідовників. Викладав антропологію в Петербурзькому університеті. Згодом поїхав досліджувати палеолітичні пам'ятки на території України та збирати матеріали з антропології та етнографії українського народу. Влітку 1907 року Ф. Вовк був відряджений до Праги для огляду колекції Національного музею. На зворотному шляху він не оминув нагоди відвідати Львів. Головно сконцентрувався на налагодженні роботи Етнографічної комісії НТШ, яку на той час очолював (1905–1909). Учений зустрічався з І. Франком для обговорення дальшого плану видання МУРЕ та багатьох інших спільних проектів.

Пізніші Вовкові листи з Петербурга відкривають одну важливу сторінку з життя І. Франка, зокрема йдеться про ідею обрати автора «Мойсея» членом Петербурзької академії наук. З такою ініціативою виступило троє авторитетних академіків: Ф. Корш, О. Шахматов та П. Фортунатов. Вони стежили за науковою діяльністю І. Франка, відзначали високу вартість його досліджень. У лютому 1907 року у відділі «Русского языка и словестности» з'явилося вакантне місце, відтак відкрилася реальна перспектива запросити львівського ученого до співпраці з науковою інституцією. Через посередництво Ф. Вовка науковці звернулися до І. Франка, аби він переслав якомога повнішу бібліографію своїх найновіших наукових студій. Точний бібліографічний опис усіх важливіших наукових праць ученого згадані академіки розглядали як



найпереконливіший аргумент проти нападок відвертих Франкових противників, передусім О. Соболевського, який у приватних бесідах не добирав слів і дозволяв собі називати українського дослідника дилетантом. Зважаючи на те, що серед учених Академії було чимло прибічників О. Соболевського, то ініціатори Франкового залучення до наукової родини цієї поважної інституції разом з Ф. Вовком вирішили тримати у таємниці висунення його кандидатури, аби ця звістка «не дісталася до газет, бо академіцькі чорносотенники зараз же почнуть проти... агітувати» [14, № 1628, с. 509]. Водночас Ф. Корш, О. Шахматов та П. Фортунатов доручили Ф. Вовкові з'ясувати, чи погодиться І. Франко пристати на їхню пропозицію. Ф. Вовк з великим ентузіазмом взявся за виконання цього прохання, сам-бо був дуже зацікавлений, аби в Петербурзі зав'язалося потужне українське товариство, яке б успішно працювало над реалізацією низки серйозних проєктів. Передусім йшлося про «виготовлення академічного словника української мови». Властиво, І. Франка вважали найдостойнішим виконати це складне діло. Заразом Ф. Вовк згадав чутки про можливе перенесення ЛНВ до Петербурга, що, на його думку, мало би стати ще одним вкрай вагомим аргументом на користь Франкового переїзду до столиці. Переконуючи І. Франка прийняти пропозицію петербурзьких учених, Ф. Вовк шукав додаткових мотивацій для позитивного рішення колеги. Зокрема він якнайретельніше розписав умови праці науковців Академії. «Тутечки ж, – повідомляв він, – не кажучи вже про наукові засоби безмірно більші ніж у Львові – матеріальне Ваше положення було б якнайкращим (ад'юнкт має 3 000 карб., а орд. акад. 4 500 карб. на рік). Обов'язкової праці – майже ніякої, а у Петербурзі треба пробувати не більш як 6–7 місяців на рік (та й то з виключкою Різдвяних і Великодних свят)» [14, № 1628, с. 511].

У листі до Ф. Вовка від 15 березня 1907 року І. Франко дав позитивну відповідь на пропозицію петербурзьких колег: «Розуміється, я не маю нічого проти того, щоб перенестися до Петербурга, особливо коли се може мати зв'язок з організацією і оживленням наукової праці України» [21, т. 50, с. 320]. Щоправда, до цієї згоди, наче передчуваючи майбутню катастрофу, додав: «...я дійшов тут уже до повного отупіння й апатії; з чим у парі йде почуття упадку і вичерпання моїх духовних сил, та, може, се минеться» [21, т. 50, с. 320]. Дальші обставини склалися так, що ані Франкове обрання до Академії, ані його переїзд до Петербурга стали неможливими.

Свою щирю підтримку давнього приятеля й однодумця Ф. Вовк виявляв неодноразово. Наприкінці 1907 року, коли склалася вельми неприємна ситуація із друком Франкової «Історії української літератури» у НТШ, він перший підтримав колегу, взявся за активний пошук коштів для публікації цінної праці. Маючи власний досвід нелегкого спілкування з М. Грушевським, учений відчував моральну потребу підтримати І. Франка, посприяти у реалізації його творчих задумів. На Вовкову пропозицію виділити гроші на друк «Історії української літератури» погодилося «Общество имени Т. Г. Шевченка для вспомоществования нуждающимся уроженцам Южной Руси, учащимся в высших учебных заведениях С. Петербурга». Як «товариш голови» Товариства Ф. Вовк брав безпосередню участь у залагодженні усіх формальностей, пов'язаних із підготуванням видання. Товариство запропонувало І. Франкові декілька умов: 1. Авторський гонорар –

1 000 карб. (500 одразу, 500 після виходу книги у світ); 2. Розпочинати друк тільки після отримання усього рукопису праці; 3. Наклад книги – 6 000 примірників; 4. «До розпродажу видання нового не повинно виходити»; 5. Першочергове право «друкувати другу частину історії, себто від Котляревського до сучасної доби» [14, № 1638, с. 71–72] на аналогічних умовах. І. Франко спершу радо пристав на запропоновані умови та задля чіткішого уявлення про суть і зміст роботи коротко виклав у листі-відповіді від 16–17 грудня 1907 року основні переваги пропонованої «Історії української літератури». Отримавши від І. Франка попередню згоду друкувати першу частину «Історію української літератури» у Петербурзі, Ф. Вовк у листі від 3 лютого 1908 року бажав остаточно з'ясувати усі формальності (куди пересилати гонорар, коли очікувати рукопису, який робити наклад), пов'язані із публікацією книги. У той час у Львові під тиском різних обставин (передусім готовність петербурзького Товариства негайно пускати книгу у світ) М. Грушевський все ж запевнив, що вкрай потрібне українській науці Франкове дослідження таки буде опубліковане накладом Видавничої Спілки одразу ж після його викінчення. Голова НТШ також роздобув для І. Франка 1 000 р. гонорару, аби він не віддав перевагу пропозиції «петербуржців». Зважаючи на ці обставини, у листі від 20 лютого 1908 року І. Франко звернувся до Ф. Вовка й усього Товариства «звільнити» його «з даного слова щодо друкування літератури» [21, т. 50, с. 351]. Наступного листа від Ф. Вовка І. Франко отримав вже у Хорватії, в Ліпіку, куди змушений був терміново виїхати через «тяжку і болочу хворобу» [22, с. 402]. Ф. Вовк з розумінням поставився до Франкової позиції, та водночас просив докладніше в'яснити ситуацію з відкликанням раніше даного слова. У листі-відповіді від 2 квітня 1908 року І. Франко передусім повідомив про своє «дуже немудре здоров'я»: «моя душа і мислення такі мляві, безсилі, отупілі й отяжілі, що я навіть подумати не можу про якусь, хоч би троха оригінальну роботу» [22, с. 402–403] та аргументував своє попереднє прохання, тепер уже вельми критично висловлюючись про якість своєї роботи. «Моя “Історія укр. літ.”, – писав він, – з якої написано перший нарис (об'єм коло 25–30 арк. друку), на мою оцінку, та все те можна вважати тільки за перший нарис, у якому може, ані одного рядка нема такого, який би можна в тій самій стані дати до друку. Значить, нарис вимагає основного оброблення, на яке у мене немає сили, та й Бог знає чи й буде коли... От тому я ще перед вибухом моєї хвороби просив через Вас Хв. Товариство Петербурзьке звільнити мене з даного слова – прислати свою працю в наклад Хв. Т-ва, бо я не знаю, чи зроблю її взагалі, і тим менше, коли зроблю її так, аби вона відповідала моїм вимогам, і не хотів би, щоб Товариство видало свій капітал таким непевним підприємством» [22, с. 403]. На жаль, І. Франкові так і не вдалося завершити розпочатого діла й остаточно викінчити свою «Історію української літератури». За життя дослідника лише перший розділ «Теорія і розвій історії літератури» цієї обширної студії було надруковано у ЗНТШ [24].

Після цього, як висловився І. Франко, «непевного підприємства» листування між ученими припинилося. Лише 29 серпня 1911 року І. Франко обізвався коротко до колеги з проханням (лист від імені батька написав син Андрій), аби він посприяв у справі виписок із рукописів, що зберігаються у Петербурзькій імператорській бібліотеці.

Тоді дослідник інтенсивно працював над упорядкуванням і опрацюванням матеріалів до «Студій над українськими народними піснями», тому потребував інформації про зміст рукописів «Lament kniazia Wiszniewieckiego» та «Вірші про побіду польського війська над козаками» (зокрема йшлося про руський вірш «Pieśń o Wołoszech» [21, т. 50, с. 394–395]).

Після Франкового листа з Ліпіка Ф. Вовк отримувал інформацію про стан здоров'я давнього товариша від В. Гнатюка. Молодий колега писав: «В попередньому листі згадував я Вам коротко про д-ра Франка і не сподівався, що справа так швидко і так поганий візьме оборот. Його привезено з Ліпіка, але хвороба погіршилась так, що лікарі не роблять надії на удержання його при життю» [Цит. за: 25, с. 106]. Дізнавшись про важкий стан І. Франка, Ф. Вовк вирушив до Львова, аби побачитись і підтримати хворого. Згодом через посередництво того ж В. Гнатюка він долучився до організації фонду для підтримки письменника, брав активну участь у збиранні коштів. 1909 року В. Гнатюк звертався до Ф. Вовка: «Посилаю Вам рівночасно лісту на складки (одну післано п. Русовій) і прошу зайнятися ними в крузі знайомих. Українська суспільність повинна би тепер зложити кілька тисяч, аби бодай забезпечити його родину» [Цит. за: 25, с. 306]. Схожу ініціативу Ф. Вовк підтримав і 1913 року, коли святковано 40-ліття літературно-наукової діяльності І. Франка. Саме він оголосив у Петербурзі збір коштів на ювілейний дар. Як свідчить О. Франко, кошти надходили «не тільки з столиці, а й з Воронежа, Саратова і навіть Іркутська, куди доля закидала українців» [25, с. 312]. Звітку про Франків відхід у вічність Ф. Вовк отримав у Петербурзі.

У вересні 1912 року, повертаючись з Європи, Ф. Вовк знову побував у Львові. Він виступив на XV засіданні історико-філологічної секції НТШ. На зустрічі з львівськими науковцями, очевидно, обговорював їхню участь у задуманому «на широку скалю» проєкті видання української енциклопедії. Ідею такого видання Ф. Вовк почав обмірковувати ще з 1908 року. Врешті після тривалої пропедевтичної роботи йому вдалося залучити до авторського колективу найавторитетніших українських учених: М. Грушевського, С. Єфремова, В. Гнатюка, В. Охримовича, О. Русова, А. Кримського, М. Сумцова та ін. Справа просувалася достатньо швидко, однак з початком війни видавці брати Гранат, з якими було підписано попередній договір, відмовилися друкувати багатотомник. Лише через наполегливість і тиск дослідника вдалося пустити у світ 2 томи енциклопедії під назвою «Украинский народ в его прошлом и настоящем» (1916).

Попри затребуваність і постійну зайнятість у столиці, Ф. Вовк мріяв повернутися в Україну і продовжити наукову та викладацьку діяльність у Києві. Не випадково ще 1916 року він клопотався про внесення змін у новий статут університету з метою створення окремої кафедри антропології. 17 жовтня 1917 року він був обраний почесним членом новоствореного київського Географічного інституту, а 18 березня 1918 року на засіданні Вченої ради Київського університету його було обрано завідувачем кафедри географії та етнографії. Повертаючись на Батьківщину, вчений захворів на «іспанку» (грип) та помер 29 червня 1918 року у м. Жлобин (Білорусь).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Вовк Ф.* Pithecanthropus erectus, Dub[ois] / Ф. Вовк // Привіт д-ру Івану Франку в 25-літній ювілей літературної його діяльності складають українсько-руські письменники. – Львів, 1898. – С. 4–18.
2. *Вовк Ф.* Біля моря – між басками / Ф. Вовк // ЛНВ. – 1903. – Т. 24. – Кн. 10 (жовтень). – С. 15–35, Кн. 12 (грудень). – С. 216–232.
3. *Вовк Ф.* Достоєвський Федір / Ф. Вовк // Світ. – 1881. – Ч. 4. – С. 75–76.
4. *Вовк Ф.* Квестіонар / Ф. Вовк // Житє і Слово. – 1895. – Т. 3. – С. 480.
5. *Вовк Ф.* Коментар / Ф. Вовк // Житє і Слово. – 1895. – Т. 3. – Кн. 3. – С. 372.
6. *Вовк Хв.* Дещо й з моїх австро-руських споминок / Хв. Вовк // Привіт Іванови Франкови в сорокалітє його письменської праці. 1874–1914. Літературно-науковий збірник. – Львів, 1916. – С. 151–159.
7. *Вовк Хв.* Міжнародний археологічно-антропологічний конгрес у Парижі у вересні 1900 р. / Хв. Вовк // Матеріали до українсько-руської етнології. – 1900. – Т. III.
8. *Вовк Хв.* Палеолітичні знахідки на Кирилівський улиці у Києві / Хв. Вовк // МУРЕ. – Львів, 1899. – Т. I.
9. *Волков Ф.* Отличительные черты южно-русской народной орнаментики / Ф. Волков // Труды третьего Археологического съезда в России, бывшего в Киеве в августе 1874 г. – К., 1878. – Т. 2.
10. *Волков Ф.* Отличительные черты южнорусской народной орнаментики / Ф. Волков // Труды III Археологического съезда в России, бывшего в Киеве в августе 1874 г. – К., 1878. – Т. II. – С. 317–326.
11. *Волков Ф.* Палеолитическая стоянка в Мезине Черниговской губ. / Ф. Волков // Труды XIV Археологического съезда в Чернигове 1909 г. – М., 1911. – Т. 3.
12. *Волков Ф.* Свадбарските обреди на славянските народы / Ф. Волков // Сборник за народни умотворения, наука и книжнота. – 1890. – № 3; 1891. – № 4, 5; 1892. – № 8; 1894. – № 11.
13. *Волков Ф.* Список растений с народными названиями и этнографическими примечаниями / Ф. Волков // Записки юго-западного отдела Русск. географ. общества за 1873 г. – К., 1874. – Т. I. – С. 165–178.
14. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – № 1602, № 1611, № 1617, № 1620, № 1628, № 1638.
15. Збірник філологічної секції Наукового товариства імени Шевченка / упорядник І. Франко. – Львів : Накладом друкарні НТШ, 1903. – Т. VI («Посмертні писання Митрофана Дикарева з поля фольклору й міфології»).
16. *Кондратович Ф.* Задунайская Сечь (по местным воспоминаниям и рассказам) / Ф. Кондратович // Киевская старина. – 1883. – № 1–2; 4.
17. *Кузеля З.* Из моїх споминів про Івана Франка / З. Кузеля // Спогади про Івана Франка. – Львів, 2011. – С. 409–413.
18. Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова. – Львів, 2006. – 564 с.
19. Недруковані листи В. Б. Антоновича до Ф. К. Вовка (з архіву УВАН) // Український історик. – Нью Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1988. – № 1–4 (97–100).
20. *Смирнов И.* Мордва. Историко-этнографический очерк / И. Смирнов. – Казань, 1895. – С. 212–213.
21. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
22. *Франко І.* Лист до Ф. Вовка від 2 квітня 1908 / Іван Франко // Мельник Я. І остатня часть дороги... Іван Франко: 1908–1916 / Я. Мельник. – Дрогобич, 2006. – 439 с.

23. *Франко І.* Проф. Володимир Шухевич. Гуцульщина. Матеріали до українсько-руської етнології = *Matériaux pour l'ethnologie ukraino-ruthene, publié par la commission ethnographique.* Т. II, III, V – Львів, 1899, 1901 і 1902. 80 с., 318 с., 255 с. [Рец.] / Іван Франко // Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 54: Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці. 1896–1916 / ред. тому Є. К. Нахлік / Іван Франко ; редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2006–2010. – К. : Наукова думка, 2010. – С. 349–358.
24. *Франко І.* Теорія і розвій історії літератури / Іван Франко // ЗНТШ. – 1909. – Т. LXXXIX. – Кн. 3.
25. *Франко О.* Федір Вовк – вчений і громадський діяч / О. Франко. – К., 2001. – 378 с.
26. *Шелухін С.* Українство 80-х років XIX в. і мої зносини з Іваном Франком / С. Шелухін // Спогади про Івана Франка. – Львів, 2011. – С. 256–271.
27. *Цвенгрош Г.* Невідоме Франкове повідомлення на Паризькому міжнародному конгресі / Г. Цвенгрош // Українське літературознавство. – Львів, 1993. – Вип. 58. – С. 3–10.
28. *Volkov J.* Rites et usages nuptiaux en Ukraine / Jheodore Volkov // L'Anthropologie. – Paris, 1891. – Т. 2; 1892. – Т. 3.

*Стаття надійшла до редакції 20.12.2015  
Прийнята до друку 27.12.2015*

**«...ON THE THORNFIELD OF POSITIVE IDEAS AND SCHOLARLY  
THOUGHT TAKING ROOT IN OUR LITERATURE...»:  
ON THE HISTORY OF MUTUAL RELATIONS BETWEEN  
IVAN FRANKO AND FEDIR VOVK**

**Sviatoslav PYLYPCHUK**

*Ivan Franko National University of Lviv,  
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,  
e-mail: s.pylypchuk@online.ua*

The article highlights the history of mutual relations between two outstanding Ukrainians: Ivan Franko and Fedir Vovk. The author has ascertained the circumstances of their first meeting, outlined major aspects of their cooperation, and analyzed their mutual reception of each other's scholarly and literary achievements. Special attention is focused on the way they combined efforts in preparing the volumes for «Materials for Ukrainian-Ruthenian Ethnology». The correspondence between Franko and Vovk has been scrutinized.

*Keywords:* anthropology, expedition, folklore, cryptadia, correspondence, translation, newsletter, the Shevchenko Scholarly Society, Ethnographic Commission, Materials for Ukrainian-Ruthenian Ethnology.